

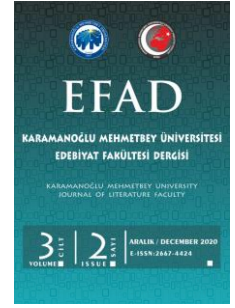
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi

(KMUEFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: İnceleme Makalesi
Kabul Tarihi: 30 Ekim 2020

Gönderim Tarihi: 08 Temmuz 2020
Yayımlanma Tarihi: 15 Aralık 2020

Atf Künyesi: Evcil, A. N. ve Yalçın Usal, S. S. (2020). “Sağır Duvarları Sanatla Kazanmak: Duvar Resimleri”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (2), 273-287.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.766506>

SAĞIR DUVARLARI SANATLA KAZANMAK: DUVAR RESİMLERİ

Ayşe Nilay EVCİL*
Sariye Selhan YALÇIN USAL**

Öz

Duvar resmi ya da yaygın İngilizce karşılığıyla mural, günümüzün popüler ve ilgi çeken sanat aktivitelerinden biri olmuştur. Duvar resimlerinin bir sanat olduğunu kabul edenler, kentte onları görmek için turlara katılanlar, festival düzenleyen belediyeler her geçen gün artmaktadır. Duvar resimleri sayesinde kasvetli, sıkıcı, itici kentsel ortamlarda yer alan binaların dış duvarlarında görüntüyü yumuşatarak uyumu yaratan çekici ve sürprizli ara kesitler oluşturmak mümkün olmaktadır. İstanbul kenti de mevcut duvar resimleri ile dünyada adından söz ettirecek potansiyele sahiptir. Kentte belediyelerin de desteklediği duvar resmi ile ilgili festivaller düzenlenmekte ve yerli-yabancı sanatçılar da halkı sanatla buluşturmaktadır. Bu büyük metropolün halen tuval gibi kullanılabilir çok sayıda gri, boş, sanat uygulamasına açık ve dönüştürülmesi halinde etkili görsel sunum oluşacağı sağır duvarları vardır. Bu yazı İstanbul, Kadıköy Belediyesi tarafından düzenlenen festivali örnekleyerek gelişmekte olan duvar resmini tanıtmak, sanat ve kentle ilişkisini kurmak için kaleme alınmıştır. Covid-19 pandemisi sebebiyle 2020 yılında gerçekleştirilmeyen mural festivali, 2012'den 2019 yılına dek 8 kez düzenli olarak gerçekleştirilmiştir. 2019 yılında kırk üç duvar resmine ulaşılan ilçede, bu eserler hem sağır duvarları sanatla kente kazandırmakta, hem de kültür turizmine katkı sağlamaktadır. 2012 yılında köhneleşmekte olan Yeldeğirmeni bölgesini canlandırmak amacıyla başlayan festival sayesinde bölgede bir çekim alanı oluşmuş ve günümüzde duvar resimleri ilçenin diğer mahallelerine de yayılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Duvar Resmi, Mural, Kamusal Sanat, Sağır Duvarlar.

Winning Blind Walls with Art: Murals

Abstract

Wall painting or mural -widespread English equivalent has become one of the popular and interesting art activities of today. Those who accept wall paintings as an art participate in tours to see them in the city, and the municipalities that organize festivals are increasing day by day. Thanks to the wall paintings, it is possible to create attractive and surprising intersections that create the harmony by softening the image on the outer walls of the buildings located in the gloomy, boring, repulsive urban environment. The city of Istanbul has the potential to become famous for itself in the world with its existing murals. Mural festivals supported by municipalities are organized in the city and local and foreign artists bring people together with art. This big metropolis still has many soulless, repulsive and unidentified deaf walls that can be used as canvases. This article is written to illustrate the developing wall painting (mural) by exemplifying the festival organized by the Kadıköy Municipality, Istanbul, to establish its relationship with the city and art. The mural festival, which did not take place in 2020 due to the Covid-19

* Prof. Dr., Beykent Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, İstanbul/Türkiye. E-Posta: anevcil@gmail.com; nilaye@beykent.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-5165-255X>.

** Doç. Dr., Haliç Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Endüstri Ürünleri Tasarımı, İstanbul/Türkiye. E-posta: selhanusal@halic.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0001-5021-7361>.

*** Tüm fotoğraflar 1.yazar arşivine aittir.

pandemic, was held regularly eight times from 2012 to 2019. In the district, where forty-three wall paintings were reached in 2019, these work both meet deaf walls to the city with art and contribute to cultural tourism. The mural festival, which started in 2012 with the aim of reviving the deterioration area of Yeldeğirmeni, an attraction area, was created in the neighborhood and today the murals have spread to other parts of the municipality.

Keywords: Wall Painting, Mural, Public Art, Blind Walls.

Giriş

Duvar resim sanatı giderek artan bir ilgiyle halkı sanatla buluşturup, kente canlılık, heyecan ve ruh katmaktadır. Geçmişte çoğu grafitist olan duvar ressamı illegal işler yapmakla eleştirilirken, günümüzde pek çok yerel yönetim tarafından organize edilen festivallere davet edilmektedir. Dünyada duvar resimleriyle ünlenen kentler, yeni bir turizm etkinliği olarak “mural turları” yapmaktadır. Kentin gizemli sokaklarında kaybolmuşken karşımıza çıkan bu devasa resimler hayranlıkla izlenmektedir. İstanbul’da da yerli ve yabancı çok sayıda sanatçının eserlerini izlemek mümkündür. Özellikle Kadıköy ilçesinde 2012’den beri her yıl yapılan “Muralist” festivali sayesinde sanatla canlandırılan çok sayıda sağır duvar mevcuttur.

Bu yazı ülkemizde henüz gelişmekte olan duvar resim sanatını (mural) tanıtmak ve İstanbul’dan örneklerle kente nasıl katkı sunduğunu açıklamak amaçındadır. Bu yazı bir nitel araştırmadır; gözlem ve doküman analizi (literatür tarama) veri toplama yöntemlerini kullanmaktadır. Çalışmanın alt amaçları ise, duvar resim sanatı hakkında bir farkındalık yaratarak, bu sanatın kentin kültürel yaşamına etkileri üzerine dikkat çekmektir. Bu amaçla önce tanımlara yer verilmekte; duvar resim sanatı, sokak sanatı, türleri, kısa tarihçesi ve bu sanatın amaçları ortaya konmaktadır. Duvar resimlerinin kente katkılarının incelendiği saha çalışması ise İstanbul ili Kadıköy ilçesine bağlı Yeldeğirmeni bölgesini kapsamaktadır. Bu bölge Kadıköy Belediyesinin 2012’de başlattığı Muralist festivaline ev sahipliği yapan ve günümüze dek sürdürülen ve bu kapsamda en çok duvar resmine sahip bölgedir. İncelemede yerinde yapılan gözlemler ve bu konudaki yazına başvurularak duvar resimlerinin mesajları, adresleri, sanatçıları belirlenmiş, kente katkıları ortaya konmuştur. Sonuç bölümünde, çalışmanın bulgularına başka bir ifadeyle, duvar resim sanatının kentlere yaptığı katkılara ve gelecekte bu katkıların kentin yeni bir kültürel cazibe merkezi oluşturma potansiyeline yer verilmiştir. Duvar resim sanatının yalnızca sağır duvarlarda değil mimarın biçim arayışı sırasında yapı cephesinde kullanılması da özellikle tasarımcıların tartışmasına sunulmuştur.

Sokak Sanatı Nedir?

Sanat insanın duygu, düşünce ve heyecanlarını başkalarına anlatma biçimidir. Sanat yapıtlarının ortak özellikleri; özgün olmaları, estetik değer taşımaları, eserin ve/veya sanatçının bir mesajının olması ve evrensel değer taşımasıdır. Bu açıdan bakıldığında sokak sanatı bir sanat mıdır tartışmasına olumlu yanıt vermek mümkündür. Sokak sanatçılarının ürünleri de sözü edilen ortak niteliklere haizdir; sanatçıların dikkat çekme, başkaldırı, dünya sorunları ve/veya güzellikleri gibi özellikle güncel pek çok konuda duygu ve düşüncelerini yansıtmaktadır.

Oxford sözlükte kamusal alanlarda genellikle resmi izin almaksızın geliştirilmiş olan sanat işlerine sokak sanatı adı verilmektedir. Türk Dil Kurumu Sözlüğünde, sokak sanatı sözünün karşılığı bulunmamasına rağmen, internet sitesinde 26.09.2006’dan araştırmanın yapıldığı 28 Nisan 2019’a kadar bu sözün 775.858.356 kez aranmış olduğu görülmektedir (www.tdk.gov.tr, 28.04.2019). Buradan yola çıkarak günde 163510 kez sokak sanatı sözünün Türk Dil Kurumunda arandığı, merak edildiği düşünülebilir. Genel olarak sokakta icra edilen sanat aktivitelerine sokak sanatı veya kamusal sanat denilmektedir. Genellikle binaların dış cephelerindeki sağır duvarlara yapılan büyük boyutlu devasa tablolar da bir sokak sanatı türü olarak nitelendirilmektedir.

Sokak sanatı farklı türleri ile güncel sanat uygulamalarındandır. Bu durumda sokak sanatı müzik, dans, pantomim, resim vb. olarak farklı biçimlerde halkla buluşabilir. Kimi araştırmacılar (Görgülü, 2017) bu uygulamaları etkileşimli sanat ve katılımlı sanat olarak da isimlendirmektedirler. Sokak sanatı, eleştirel, mizahi, dikkat çekici ve başkaldırıcı olabilir. Dünyadaki güzellikler kadar, insanlığın sorunlarını da konu

edinmektedir. Sokak sanatı, kamusal alanlarda gerçekleştirildiği için genellikle müzelerde, sanat galerilerinde yani sanatla ilgili geleneksel mekânlarda yer almazlar. Böylece sokak sanatçısı hiçbir aracı olmaksızın mesajını sınırlı bir kesim yerine halka ulaştırabilir. Sanatçı duygularını topluma taktim ederken kamuya veya şahıslara ait alanları seçer; bu nedenle de sokak sanatının vandalizm eylemi olduğu düşünülebilir. Kimi araştırmacılara göre yasal olarak yapılan grafiti çalışmaları sanat olarak nitelendirilmekte, izinsiz olanlar ise vandalizm olarak değerlendirilmektedir (Toy ve Görgülü, 2018). Halk tarafından da bir süre vandalizm olarak kabul edilmiş olan grafiti, özellikle Banksy gibi sanatçıların önderliğinde benimsenmiş, takip edilmiş ve hatta istenir konuma gelmiştir. Günümüzde dünyaca ünlenmiş bazı sokak sanatçılarının (örneğin Banksy, Shepard Fairey, David Choe gibi) eserlerini galerilerde de görmek mümkündür.

Sokak Sanatı Türleri ve Sokak Sanatı İçinde Duvar Yazı ve Resminin Yeri

Sokak sanatını kısaca sokakta icra edilen sanat olarak tanımladıktan sonra, halkla paylaşım biçimlerine göre farklı türlerde gözlemleyebiliriz. Buna göre en yaygın görülen sokak sanatı türleri; grafiti, 3boyutlu tebeşirle resmetme, duvar resmi (mural), gerilla pazarlama, sokak müzisyenleri, sokak tiyatrosu ve canlı heykelliktir.

Grafiti, çizmek ve karalamak anlamlarına gelen İtalyanca kökenli bir sözcüktür. “Sözcüğün yaygın İngilizce kullanımı halka açık herhangi bir alandaki yazıları (resim olarak onaylanmamış ve büyük ölçüde istenmeyen) içerecek şekilde evrilmiştir” (Toy ve Görgülü, 2018, s. 1152). Grafiti, duvar yazısı, resim, sembol veya işaretlemelerden oluşabilir (Figür 1). Grafitiye özgü biçim ve/veya terimler aşağıda görülebilir:

- Tag: Grafiti sanatçısının parafı, imzası veya mahlası gibidir. Genel olarak çevreyi görsel anlamda kirleten bir uygulamadır. Bu yazı tipografileri, sanatsal bir kaygı ile yapılmadığı için çoğunlukla görselliği zayıftır. Amacı “ben buradaydım” demek olup, grafitistin kendi stilini kazanmasında bir ilk adım olarak görülmektedir. Ayrıca paraflamak (tag’lamak) Meriç’e göre (2017, s. 147) “çetelerin alanlarını belirlemeyi ve mahallede yeni olan olayları iletmeyi” sağlamak şeklinde sanatla ilgisi olmayan bir amaca da hizmet etmektedir.
- Mozaik: Seramik malzemeler ve küçük parçalar kullanılarak yüzeye tutturulan yazı veya görsellerdir.
- Poster: Kâğıt malzemelerin yüzeylere yapıştırılması ile oluşur. Daha çok olayları hiciv etmeye yöneliktir.
- Piece (Başyapıt): İngilizce masterpiece sözcüğünün kısaltması yani başyapıt olarak yorumlanabilecek; oldukça yetenekli ve tecrübeli grafitistlerin ürünüdür. Renk geçişleri, gölgeler ve üç boyutlu etkiler içeren, uzun süreli ve yoğun bir emek ürünüdür.
- Işık grafiti: Led-lazer gibi bir ışık kaynağı kullanılarak çizilen resimlerdir. Kalıcı değildir. Çoğunlukla bu özelliği onun legal bir uygulama olarak kabul edilmesine olanak vermiştir (Erdoğan, 2009). Bu tarzın en tanınan sanatçılarından biri Lichfactor’dır.
- Stencil (şablon): Kâğıt, karton veya metal malzemelerden kalıp/şablon kesilerek oluşturulmuş görsel veya yazıların yüzeye uygulanmasıdır (Toy ve Görgülü, 2018). Hızlı ve kolay uygulanması nedeniyle tercih edilen bir yöntemdir. Banksy, Blek Le Rat ve Graz’ın sıkça kullandığı bir yöntemdir. Banksy bu yöntem için “gerilla sanat” ifadesini kullanmaktadır (Güneş, 2009).
- Sticker (çıkartma-etiket): “Yapıştırılmaya hazır, kesilmiş kâğıtların üzerine tag (paraf), desen çizmek veya yapılmış hazır yapışkan yüzeyli grafiklerin yüzeylere uygulanmasıdır” (Erdoğan, 2009, s. 40).

Figür 1: Grafiti, Napoli, 2018.

Tebeşirle Resmetme: Genellikle kaldırımlara, bazen duvarlara çoğunlukla tebeşir, bazen boya ile uygulanan resimlerdir. 3 boyutlu hissi verenleri de vardır. Yapımı uzun süre aldığı için izine tabi olarak yapılan legal uygulamalardır. Julian Beaver, Kurt Wenner ve Tracey Lee önemli temsilcilerindendir (Figür 2).

Figür 2: Napoli’de bir kaldırımda tebeşir ile yapılan resim, 2018

Duvar resmi (mural): Çoğunlukla bina cephelerine çizilen büyük boyutlu resimlerdir. Kimi zaman çizim Op Art sanat akımında olduğu gibi görsel yanılsamalarla üç boyutluymuş gibi algılanmaktadır. Son zamanlarda iç mekânlardaki duvarlarda ve sokak merdivenlerinde de duvar resimlerine rastlanmaktadır.

Gerilla Pazarlama: “Gerilla Pazarlama grafiti sanatından etkilenerek ortaya çıkan bir reklam türüdür. Ticari faaliyet olarak görünse de zaman zaman yıkıcı ve sorgulayıcı olabilmektedir” (Erdoğan, 2009, s. 55).

Sokak Müzisyenleri: Çoğu amatör bir ruhla gerçekleşen kimi zaman sadece bir çalgı aleti çalan, kimi zaman ise hem çalan hem de şarkı söyleyen kişilerdir.

Sokak Tiyatrosu: Park, bahçe ve açık alanlarda, kısa süreli, halka açık oyunların sergilendiği bir açık hava tiyatrosudur. Ülkemizde çok bilinen bir tür olmamasına rağmen Kocaeli Fuarı kapsamında 2001 yılında İzmit Büyükşehir Belediyesince IV. Uluslararası Sokak Tiyatrosu Festivali düzenlenmiştir. Bu festival Türkiye’den 140, yurtdışından 32 olmak üzere 172 sanatçının katıldığı büyük bir organizasyon olmuştur (URL1).

Canlı Heykellik: Adından da anlaşılacağı gibi sanatçının vücudunun tamamını boyayarak, giydiği kostüm ve aksesuarlarla, gerçek veya hayali kişilikleri, çoğunlukla saatlerce hareketsiz durarak, bazen de karaktere özgü hareketleri tekrarlayarak sergiledikleri performanstır (URL2) (Figür 3). Ülkemizde son yıllarda daha sık görülmesine rağmen halkın genel olarak bilmediği bir performanstır.

Figür 3: Barselona, Canlı heykeller, 2009.

Duvar Resmi Nedir?

Duvar resmi çoğunlukla boş duvar yüzeylerine yapılan resimleri ifade etmektedir. Duvar aslında ressamın tuval olarak tercih ettiği sıra dışı bir yüzeydir. Bu nedenle duvar resimleri genellikle büyük boyutlu resimlerdir. Hem iç mekân duvarlarında hem de binaların dış cephelerindeki sağır duvarlarda görülebilir (Figür 4). Çoğu bina veya mekân sahibinin izni ile yapıldığı için legal, dikkat çeken ve sanat yönü güçlü çalışmalardır. Duvar resminin İngilizce karşılığı mural sözcüğüdür ve Türkçede yer almamasına rağmen bazı belediyelerimizin bu konuda düzenlediği festivaller “mural” ismi ile anılmaktadır (örneğin; Kadıköy Mural Festivali).

Figür 4: İç mekândaki duvar resmi, Alaçatı, 2018.

Duvar resmi ve grafiti iç içe geçmiş birbirinden etkilenmiş sokak sanatı türleridir. İkisi de sanatsal kaygılar barındırmaktadır. Kullanılan tekniklerde de benzerlikler vardır. Bu nedenle hangi çalışmanın grafiti hangisinin duvar resmi olduğunu söylemek kolay değildir. Ancak genellikle büyük yüzeyleri kaplayan ve izinli olarak yapılmış olanlar duvar resimleridir. Resmin boyutu küçüldükçe izinli olarak yapılmış olma olasılığı da azalmaktadır. Hemen hemen hepsinde bir estetik anlayış olmasına rağmen anonim olan, özgün olmayan, bir sanat eseri olarak değerlendirilemeyecek kadar basit örneklerle de karşılaşılabilir. Özellikle büyük boyutlu duvarlar üzerindeki çalışmalar en özgün, en dikkat çekici ve sanatsal değer taşıyanlar olarak nitelendirilebilirler. Büyük boyutlu duvar resimleri genellikle izinli-çağrılı çalışmalar oldukları için politik mesajlar yerine evrensel mesajlar vermeyi tercih ederler. Duvarlar üzerindeki bu resimler bazı örneklerde bir görsel yanılsama sonucu üç boyutlu eserlere de dönüşebilmektedir (Figür 5).

Figür 5: Bina cephesinde 3 boyutlu gibi algılanan duvar resmi, Poznań, 2018.

Günümüzde mural festivalleri pek çok kentin turistlerce tercih edilmesini sağlayan bir girdi oluşturmaktadır. Ünlü sanatçıların duvar resimlerinin gezildiği turlar yeni bir turizm faaliyetidir. New York, Los Angeles, Michigan, Londra, Paris, Berlin, Lodz, Antwerp, Heerlen, Salzburg, Barselona kentleri bu eserleriyle öne çıkan ve turlar düzenlenen kentlerdendir.

Duvar resimlerinin basit bir sokak süsüne dönüşmemesi için sanatçının bağımsızlığı da önemli bir meseledir. Ancak belediyelerin düzenlediği festivallere katılan sanatçılar grafiti yapıyormuş gibi kurlsız veya kışkırtıcı davranamazlar. Sözelimi sanatçının tasarımı çevrede oturanlar için her bakımdan doğru ve hoş giden olmak zorundadır. Bu nedenle kamusal alandaki bu ısmarlama resimler özellikle grafitistler tarafından sanatın sansürlenmesi ve sanatçının özgürlüğü konusunda sıkça eleştirilmektedir (C215, 2014).

Duvar sanatına ait aşağıdaki genel ifadelere varılabilir:

- Duvar ressamlığıdır.
- Grafiti uygulamalarıyla kıyaslandığında süreci kapsamlı ve uygulanacak alan sahibinin bilgisi dahilinde yapılan bir çalışmadır (Toy ve Görgülü, 2018).
- Bir kurala uyma zorunluluğu olmayan dolayısıyla sanatçının ifade özgürlüğünün bulunduğu bir sanat türüdür. Ancak son yıllarda sanatın sansürlenmesi ve sanatçının özgür çalışma ortamı bulamayışı konuları sıkça tartışılmaktadır.
- Genellikle halkın ilgisini uyandırmaktadır.
- Turizmi hareketlendiren bir potansiyele sahiptir.

Duvar Resim ve Yazılarının Geçmişi

Tarih öncesi çağlardan beri insanlar duvarları sanatla boyamıştır. İlk kez Paleolitik çağda mağara duvarlarında görülen çizimlerde insanlar gündelik yaşamlarını, sevinçlerini, mutluluklarını resmetmişlerdir (Biaggini, 2018). Başka bir ifadeyle, insanoğlu duygularını, hissettiklerini, zamanın estetik ve yaratıcılık anlayışını ifade etmenin yollarını aramıştır.

Yerleşik yaşama geçildikten sonra da duvarlar bireyler arası iletişim platformu olmuştur. MÖ 80’de Pompei kentinde duvarlarda kişisel mesajlar içeren yazılar ve resimler bulunmuştur (İnal, 2011). Yine Pompei’de halk, yaşamlarıyla ilgili pek çok bilgiyi duvarlara çizmiştir. Antik dönem, Roma Medeniyeti (MÖ 3. yüzyıl ile MS 100) hakkında çeşitli bilgiler kentte bulunan bu duvarlarda yer almaktadır. Aynı zamanda evlerin duvarlarında da günlük yaşamı betimleyen veya mitolojik kökenli olan duvar resimleri mevcuttur. Efes’teki Teras Evlerin duvarlarındaki resimler ile Pompei’de bulunan resimler arasında benzer betimlemeler olduğu ifade edilmektedir (Eraslan, 2014). Tıpkı bugünkü gibi Romalılar da duvarları kamusal alanda iletişim için kullanmışlar (Biaggini, 2018).

Günümüzde Berlin’de bazı parçaları muhafaza edilmekte ve sergilenmekte olan Berlin duvarına 1940’lı yıllarda protesto amaçlı grafitiler yazılmış, resimler yapılmıştır. 1960’lı yıllarda ABD’de sokak çeteleri kendi alanlarına aidiyet ifadesi olarak sokaklarda yazı ve resimli ifadeler kullanmışlardır. Grafiti yazılarının çıkışı da bu yıllara denk gelmektedir. 1960-70’lerde bir kuryenin New York’ta gittiği her yere kendi adını ve oturduğu evin numarasını yazarak başlattığı sokaklara imza atma eylemi New York Times gazetesine (The New York Times Arşivi, 21 Temmuz 1971, s. 37) manşet olunca gençler arasında hızla yayılmıştır. ‘Taki 183’ yazar Amerikalı kurye günümüzdeki grafiti yazılarının gelişmesini sağlamıştır.

Zamanla internetin yaygınlaşması ile insanların isimlerini duyurmak ve ünlenmek çabaları grafitiye olan ilgiyi daha da arttırmıştır. Kimi zaman yasal kimi zaman illegal yöntemlerle grafitistler varlıklarını ortaya koymak çabası içindedir. Bu aynı zamanda grafitistler tarafından kentsel mekânın paylaşımı ve aidiyetin kurulması için de gereklidir. Samancıoğlu (2014) grafitinin bir sokak sanatı olarak kabul görmesinde ve gelişmesinde hiphop kültürünün önemine dikkat çekmektedir; çünkü rap müzik, DJ’lik, break dans ve grafiti bu kültürün 4 vazgeçilmezi olarak tanımlanmaktadır. Yine Samancıoğlu’nun aktardığı şu ifade de günümüzde grafitinin yerini anlamak için önemlidir: “Grafiti kariyerine 1970’lerde New York’ta metro trenlerine grafiti çizerek başlayan Irak Crew üyelerinden birinin sözleri grafiti sanat tarihini

en iyi şekilde özetliyor: Grafiti, görsel sanatların rock & roll'udur, Amerika'dan çıkmıştır ve son 40 yıldır yükselişini tam gaz sürdürüyor.”

İngilizce “mural” olarak isimlendirilen büyük boyutlu duvar resimleri de özünde grafiti sanatının özelliklerini taşımaktadır. Yine çoğunlukla kendini grafitist olarak tanımlayan sanatçılar tarafından icra edilmektedir. Grafitiden ayrılan temel farkı ise yasal bir uygulama oluşudur. Başka bir ifadeyle kamu veya şahsa ait iç veya dış, çoğu sağır duvarlarda izinli ve isteğe bağlı yapılan sanat eserleridir. Grafitiden aldığı ruhla yine toplumun sesi, başkaldırışı, dikkat çekmek istediği gelişmeleri olarak biçimlenebileceği gibi; bir mesaj verme kaygısı olmadan da sanatçının duygu ve düşüncelerini aktarış şekli olarak yorumlanabilir (Figür 6 - 7).

Figür 6: Highero'nun Kadıköy Moda'daki 'Kızlara Ses Ver' İsimli Duvar Resmi, 2019.

Figür 7: Lefkoşa, KKTC, 2019.

Duvar Resminin Amacı

Duvar resmi yapan sanatçının eserini neden kâğıt üzerine değil de duvara yaptığı konusu sanat ve sanatın değişen, gelişen anlamı ile ilgili görüldüğü için başka bir yazının parçası olarak bırakılmıştır. Bu yazıda ise oluşan eserin özellikle topluma ve mekâna katkıları üzerinden amacı ortaya konulmaktadır. Buna göre duvar resminin amacı şunlar olabilir:

- Kent ve mekândaki canlılığı arttırmak.
- Kentlerin ve iç mekânların duvar resim sanatı konusundaki tanınırlığını arttırmak.
- Kent ve mekân işletmeleri için bir reklam fırsatı oluşturmak.
- Halkın eşit koşullarda ve ücretsiz olarak sanata ulaşmasını sağlamak.
- Sanatçının çok kişiye ulaşabilmesi sayesinde adını daha geniş kitlelere duyurmak.
- Legal reklamlara karşı bir yanıt oluşturmak.
- Kentin kasvetli, sıkıcı, itici çevrelerinde yer alan yapıların dış duvarlarında görüntüyü yumuşatarak çevreyle uyum sağlayan, çekici ve sürprizli ara kesitler oluşturmak.

- Kentte yeni nirengi noktaları yaratmak.
- Yapıların kullanılmayan ancak kentte bir duruşu olan dış duvarlarının düzenlenerek, halk tarafından sahiplenilmesini sağlamak.
- “Ve kesinlikle ABD ve Avrupa’da zenginler sokağın değerini keşfetti, Street art ile sokağa adım attı” (Örnek, 2016) ifadesinde olduğu gibi yeni bir sanat değeri oluşturmak.
- Ticari faaliyetin sürdürüldüğü kafe-restoran gibi işletmelerde mekânda sanatsal bir dekor oluşturmak.
- Özellikle genç nüfusun takip ettiği ünlü grafiti ve duvar resim sanatçılarının çağrılmasıyla öncelikle işletmeye/yere ait bilinirlik ve farkındalık yaratmak.

Ayrıca yukarıda sözü edilen genel amaçlar yanında duvar ressamlarının kendi amaçlarından da bahsetmek mümkündür. Söz gelimi, JR yaptığı resimlerdeki amacını çevresel sorunlar, gelişmekte olan ülkelerdeki fakirlik ve toplumsal sorunlara dikkat çekmek olarak ifade etmiş (Görgülü, 2017); Amose ise çoğunlukla insan figürleri çizmeyi hedeflemiştir. Axel Mengü ise, Kadıköy Belediyesinin Ağustos 2019’da düzenlediği sanatçı sohbetinde insanların hayvan haklarına ve yaşamlarına müdahalesine dikkat çekmek için 2019 yılında Kadıköy Mural Festivalindeki duvar resmini tasarladığını ifade etmiştir.

Örnekleme: Türkiye ve İstanbul Özelinde Duvar Resmi

Bu çalışma örneklemini İstanbul ili oluşturmaktadır. Gözlem ve yerinde inceleme ile elde edilen veriler 2019 yılı itibariyle Kadıköy Belediyesinin gerçekleştirdiği mural festivalini örnekleyerek, Kadıköy’de duvar resmi potansiyeline dikkat çekmek ve hem mimari hem de kentsel tasarımda duvar resim sanatının potansiyelini ortaya koymak amaçındadır.

Türkiye’de Grafitiden Duvar Sanatına Uzanan Süreç

Türk insanının grafiti ile tanışması 1960’larda Almanya’ya giden Türk göçmenlerin yurda gelişleri ile olmuştur. Daha sonra 1970-80li yıllarda komünist gruplarca propaganda maksatlı kullanılmış ve halkın tepkisini çekmiştir. Günümüzde ise dünyadaki gelişime paralel olarak varlığı kabul edilmekte ve halktan geniş destek almaktadır. Ancak grafiti özünde illegal olma özelliğini sürdürmekte olup, estetik açıdan tatmin edici olsa bile yine yasal olmayan bir faaliyet olarak değerlendirilmektedir. Kişilerin günlük hayatta sık sık gelip geçtiği yerler, metruk ve köhneleşmiş alanlar gibi kentin pek çok noktasında grafitiler görülebilir. Bunlara metro, tren vagonları, köprü ayakları, alt ve üst geçitler, çöp kutuları, dükkân kepenkleri, trafolar, tabelalar, eski arabalar vb. örnek olabilir.

Duvar resminin gelişimi ise daha farklı bir seyir izlemiştir. Son 10 yılda Türkiye’de duvar resimlerine hem iç, hem de dış mekânda sıkça rastlamak mümkündür. Özellikle yeni nesil kafe sahipleri büyük boyutlu iç mekân duvar resimlerini yapmak için sanatçılar davet etmektedir. İstanbul, İzmir, Antalya, Eskişehir gibi büyük kentlerde ve turistik yerleşmelerde (örneğin Alaçatı) bu türün örnekleri görülmektedir. Ayrıca resim sanatını halkla buluşturma çabası neticesinde Mersin (Nazife Bilgin Hazar’ın Toroslar ilçesindeki duvar resimleri) ve Ordu gibi Anadolu’nun başka kentlerinde de duvar resimleri yaygınlaşmaktadır. Az sayıda okulda ve otopark duvarında da izinli ve/veya davetli olarak duvar resmi yapıldığı bilinmektedir (örneğin İstanbul Kadıköy Lisesi, Mersin Üniversitesi kampüsü, Karaköy’de bir otopark vb.).

Son yıllarda hafızalarda kalan duvar resimlerine örnek olarak film veya dizi setleri için kurulan platolar da verilebilir. Çekilen esere uygun olarak biçimlendirilen bu duvar resimleri, özellikle dizi veya filmin nerede çekildiğini bilmek ve ziyaret etmek isteyen takipçilerin ilgisini çekmektedir (örneğin Balat ve Fener sokaklarında çekilen Şeytan Tüyü ve Çukur dizilerine ait duvar resimleri).

Türkiye’de ayrıca yerel yönetimler tarafından desteklenen ve/veya düzenlenen festivaller sayesinde de duvar resimleri yapılmaktadır. Çoğunlukla yapıların sağır cephe duvarları üzerinde cepheyi kaplayan büyük boyutlu sanat eserlerinin sayıları her geçen gün artmaktadır. Bu sanat eserleri kentte dolaşanlara, yaşayanlara adeta bir görsel şölen sunmaktadır. Yürürken veya bir araçla giderken karşılaşılan bir sürpriz

gibi kişileri gülümsetmekte, düşündürmekte ve sıradan bir duvarı kentin güzide bir köşesi haline getirebilmektedir. İstanbul, İzmir, Sinop gibi kentlerde her yıl duvar resimleri festivalleri düzenlenerek, kentte yeni cazibe noktaları oluşturma eğilimi görülmektedir.

İstanbul'da Duvar Resminin Ulaştığı Nokta

İstanbul'da ilk belediye destekli duvar resmi festivali 2012 yılında Kadıköy Belediyesince gerçekleştirilmiştir. 2012 yılında Çekül Vakfı ve Kadıköy Belediyesinin ortaklaşa yürüttüğü Yeldeğirmeni Sokak Canlandırma Projesi olarak başlayan Muralist Festivali, 2019 yılında 8. kez düzenlenmiştir. Yaz aylarında gerçekleşen festivale halk canlı tanıklık etmekte, eserlerin yapım sürecine dahil olmaktadır. 2019 yılında yine belediye tarafından ilk kez sanatçılarla halk sohbetleri gerçekleştirilmiştir. Bu sohbetlerde sanatçılar, hem kendilerini hem eserlerini halka anlatma fırsatı bulmuşlar, eserlerinin ilettiği mesajlara dikkat çekmişlerdir. 2019 yılı itibariyle İstanbul'da Sarıyer belediyesi tarafından da mural festivali düzenlenmeye başlanmıştır.

Kadıköy Belediyesinin sınırlarında gerçekleştirilen duvar resim sergileri önce Yeldeğirmeni bölgesini canlandırma projesi kapsamında başladığı için büyük bir çoğunluğu bu semtte yer almaktadır. Ancak 2015 yılından itibaren festival Yeldeğirmeni sınırları dışına da çıkmış, Moda, Caferağa, Rasimpaşa, Osmanağa, Göztepe ve Koşuyolu'na da yayılmıştır (Resim 8 ve 9). Aşağıda 2012-2019 yıllarında gerçekleşen duvar resimleri, bulunduğu yerler, sanatçıları ve varsa sanatçıların çalışmalarını adlandırmaları veya mesajları Toy ve Görgülü'nün (2018) çalışmasından da faydalanılarak tasnif edilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1: Kadıköy Belediyesinin düzenlediği Mural festivali kapsamında yapılan duvar resimleri

Adresi	Sanatçı	Sanatçının Ülkesi	Eserin Adı/Mesajı (varsa)
2012			
Rasimpaşa Mahallesi Nüzhet Efendi Sokak	Pixel Pancho	İtalya	Bambino (Çocuk)
Rasimpaşa Mahallesi İzzettin Sokak	Pixel Pancho	İtalya	Sultans
Rasimpaşa Mahallesi Kırmızı Kuşak Sokak	Amose	Fransa	Family (Aile)
Rasimpaşa Mahallesi Tayyareci Sami Sokak	Dome	Almanya	Noah (Nuh)
Rasimpaşa Mahallesi Karakolhane Caddesi	Claudio Ethos	Brezilya	Balao
2013			
Rasimpaşa Mahallesi Macit Erbudak Sokak	Inti	Şili	Resistencia (Direniş)
Rasimpaşa Mahallesi Karakolhane Caddesi	Rad-Cins-Canavar	Türkiye	İsimsizler
Rasimpaşa Mahallesi Karaholhane Caddesi	Esk Reyn-Wicx-Lakormis-Fu	Türkiye	Kafa
Rasimpaşa Mahallesi İskele Sokak	Jaz (Franco Fasoli)	Arjantin	One Against One
Rasimpaşa Mahallesi Kırkahvesi Sokak	Captain Borderline Dobtar	Almanya	Totem
Rasimpaşa Mahallesi Kırkahvesi Sokak	Captain Borderline Shanti	Almanya	Occupy Antarctica
Rasimpaşa Mahallesi Karakolhane Caddesi	Freedy Sam	Güney Afrika	Elephant
Rasimpaşa Mahallesi Karakolhane Caddesi	Fu	Türkiye	
2014			
Rasimpaşa Mahallesi Talimhane Sokak	Sepe & Chazme718	Polonya	
Rasimpaşa Mahallesi Talimhane Sokak	M-City	Polonya	
2015			

Caferağa Mahallesi Ağabey Sokak	Rustam Qbic	Tataristan	Miracle (Mucize)
Hasanpaşa Mahallesi Yeniduygu Sokak	Deih	İspanya	Feeling the Cosmos (Kozmosa Dokunmak)
Caferağa Mahallesi Sarı Ali Sokak	Levi Ponce & Kristi Sandoval	ABD	Human Being/Being Human, Mother and Child
Caferağa Mahallesi Sarraf Ali Sokak	Aryz	İspanya	
Caferağa Mahallesi Sarraf Ali Sokak	Cins	Türkiye	
Acıbadem MÜ GSF duvarı	Canavar	Türkiye	
Söğütlüçeşme Kadıköy Belediyesi Cephesi	Esk Reyn	Türkiye	
Söğütlüçeşme Kadıköy Belediyesi Cephesi	Furkan Nuka	Türkiye	
Söğütlüçeşme Kadıköy Belediyesi Cephesi	Wicx	Türkiye	
2016			
Rasimpaşa Mahallesi Halitağa Caddesi	Chu	Arjantin	
Acıbadem Mahallesi Bedrettin Sokak	Ares	Türkiye	
Osmanağa Mahallesi Hasırcı Sokak	Lakormis	Türkiye	
Rasimpaşa Mahallesi Yeldeğirmeni (sokak tespit edilemedi)	Tabone	Türkiye	
Hasanpaşa Mahallesi Nazıfbey Sokak	The Writer Material	Türkiye	
2017			
Rasimpaşa Mahallesi Reşit Efendi Sokak	The Writer Material	Türkiye	Renaissance
Rasimpaşa Mahallesi Kırmızı Kuşak Sokak	Treeze	İspanya	
Osmanağa Mahallesi Kuşdili Caddesi	Mr Hure	Türkiye	
19 Mayıs Mahallesi Kuşluk Parkı	Nuran Erden	Türkiye	
Rasimpaşa Mahallesi Talimhane Sokak	Alex Maksiov	Ukrayna	Zeminde 3D çalışması da yapmıştır
Rasimpaşa Mahallesi Nakil Sokak	Fintan Magee	Avustralya	
2018			
Rasimpaşa Mahallesi Mühendis Sarı Ali Sokak	Arlin	Brezilya	
Osmanağa Mahallesi Tulumbacı Asım Sokak	Artez	Sırbistan	
Rasimpaşa Mahallesi Kırmızı Kuşak Sokak	Lonac	Hırvatistan	
Rasimpaşa Mahallesi Ayrılık Çeşme Sokak	Omeria	Türkiye	
2019			
Göztepe Mahallesi Mustafa Mazhar Bey Sokak	Mr Dheo & Pariz One	Portekiz	Greta Thunberg (iklim aktivisti)
Caferağa Mahallesi Moda Caddesi Merdivenleri	Zag & Anje	Fransa	Gülriş Sururi (Kaldırım Serçesi-Edith Piaf)
Koşuyolu Mahallesi Koşuyolu Caddesi	Axel Mengü	Türkiye	Fil Avcılığı ile Mücadele
Rasimpaşa Mahallesi Kırkahvesi Sokak	WD (Wild Drawings)	Endonezya	Ayçiçekleri Koklayan Kız
Göztepe Mahallesi Halis Kurtça Kültür Merkezi Duvarı	Vertigo Graffiti	Kolombiya	Kahve Tarlalarında Çocukluk

Figür 8 - 9: Kadıköy Mural Festivaline katılan Zag & Anje ve Axel Mengü'ye ait duvar resimleri, 2019.

2019 yılı itibariyle Kadıköy Belediyesi sınırları içinde toplam 43 sağır duvar ve 1 merdiven bir açık hava müzesine dönüştürülmüş, sanat eserleri ile donatılmıştır. Bunlardan 2012 yılında Pixel Pancho tarafından yapılan Sultans isimli duvar resmi kentsel dönüşüm sebebiyle yok olmuştur. Festival 2012 yılında Çekül Vakfı ve Kadıköy Belediyesinin birlikte yürüttüğü Yeldeğirmeni Mahallesi Canlandırma Projesi kapsamında bölgesinin görsel kalitesini arttırmak amacıyla başlamıştır. Proje kısa zamanda bölgenin bu dev resimlerle anılmasını ve halkın ilgi duymasını sağlamıştır. İlk yılın tüm eserleri yabancı sanatçılara aittir ve ortak bir tema yoktur. 2013 yılı eserlerinde o yıl gerçekleşen Gezi Parkı olaylarına göndermeler bulunmaktadır. Sadece iki duvar çalışmasıyla en az eser 2014 yılında yapılmıştır. Bunlardan biri olan, Polonyalı sanatçı M-City tarafından yapılan çalışma, 2014 yılı en iyi 20 duvar resmi arasına girmiştir (detay için bakınız <https://www.arkitera.com/haber/kadikoyun-duvar-resmi-dunya-listesinde>) (Figür 10). 9 duvar resmi ile en çok eserin gerçekleştiği yıl, 2015 yılıdır. Bu yıl Kadıköy Belediye binasının üç cephesi Türk sanatçıların resimleriyle donatılmıştır. 2015 yılı itibariyle festival artık Yeldeğirmeni sınırlarını aşarak, ilçenin başka noktalarına (Moda sokakları, Belediye binası, MÜ Güzel Sanatlar Fakültesi) da taşınmıştır. 2017 yılı katılımcılarından Nuran Erden festivalde grafiti/duvar sanatı geçmişi olmayan ama yaşadığı köyün duvarlarını boyaması sebebiyle davet almış olan özgün bir katılımcı olmuştur. Festival genel olarak dünya sanatçılarının İstanbul'a davet edildikleri uluslararası bir sergi olarak algılanabilir. Örneğin; 2016 yılında Arjantin'den, 2017 yılında İspanya, Ukrayna ve Avustralya ve 2018 yılında ise Brezilya, Sırbistan ve Hırvatistan'dan gelen sanatçılar duvarları boyamışlardır. Festival, 2019 yılında Bağdat Caddesine yakın Mustafa Mazhar Bey Sokak'a kadar geniş bir alana yayılmıştır. 2019 yılında yapılan eserlerden biri doğaya karşı sorumluluklarımızı hatırlatmak için genç iklim aktivisti Greta Thunberg'i, bir diğeri hayvanlara karşı insanoğlunun sorumsuz tavırlarına dikkat çekmek için fil avcılığını resmetmiştir. Aynı yıl, Endonezyalı sanatçı WD ayçiçeği koklayan bir kız resmederken, Vertigo Graffiti sanatçıları Türkiye-Kolombiya ilişkilerinin 60. Yılı münasebetiyle ülkelerini anımsatan bir duvar resmi yapmışlardır. Fransız sanatçıların Moda merdivenlerinde Gülriz Sururi'yi resmetmesi ise, Sururi'nin Kaldırım Serçesi rolü ile Fransız sanatçı Edith Piaf'ı oynamış olması ile ilgilidir. Binaların sağır duvarları dışında bir kez zeminde 3B bir eser (2013'de Alex Maksiov) bir kez de merdiven üzerinde (2019'de Zag

& Anje) bir eser yapılmıştır. Milliyet Gazetesinin 24 Ağustos 2016 tarihli Dilan Özdemir tarafından yazılan internet sayfasında da belirtildiği gibi artık bu eserleri görmek için pek çok dünya kentinde olduğu gibi geziler ve turlar yapılmaktadır. Festival 2020 yılında Covid-19 pandemisi nedeniyle gerçekleştirilememiştir.

Figür 10: Polonyalı sanatçı M-City tarafından yapılan ve 2014 yılı en iyi 20 duvar resmi arasına giren duvar resmi, Kadıköy

Son Söz

Duvar resmi, bireylerin kentteki yaşam çevrelerini daha kaliteli, yaşanabilir, zevkli ve estetik niteliğe kavuşturmak amacıyla olan yeni bir araçtır. Hızla betonlaşan kentlerde, bireylere zevk verecek, estetik ve göze hoş gelecek ortamların oluşturulması da artık üzerinde düşünülmesi gereken ortak bir sorundur. Öte yandan, özellikle Z kuşağı gençlerin sanatı anlamasını ve ilgi duymasını sağlamak için duvar resmi iyi bir araçtır. Bu kuşak özellikle teknoloji ve sosyal medya bağımlısıdır ve internet aracılığıyla kolayca eriştiği popüler kültür öğelerinden beslenme eğilimindedir (Şahin, 2018). Bu gençler sosyal medya platformlarında görselleri hızlıca paylaşır, takip ederek beğeni almakta ve tekrar paylaşarak duvar sanatı ve sanatçısını desteklemektedir. Dünyada duvar resimlerini, nerede bulduklarını ve sanatçıları betimleyen cep telefonu uygulamaları (Bkz. Playstore uygulamasındaki Streetart uygulaması) bile mevcuttur ve İstanbul bu uygulamalarda da yer almaktadır.

Çok sayıda sanat ve kültür faaliyetinin gerçekleşme fırsatı bulunduğu İstanbul'da Kadıköy Belediyesi mural festivali düzenleyerek hem bir ilki gerçekleştirmiş, hem de bu sanatı himaye etmiştir. Covid-19 sebebiyle 2020 yılında gerçekleşemeyen mural festivali, 2012'den 2019 yılına dek 8 kez düzenli olarak gerçekleştirilmiştir. Bu durum ülkemizde ilk ve tektir. Festivaller İzmir, Sinop, Ankara gibi kentlerde de yapılmasına rağmen henüz Kadıköy Belediyesi mural festivali kadar sürekli, düzenli ve eski değerlerdir. Bu sayede Kadıköy halkı 43 devasa sanat eserini-duvar resmini açık hava müzesinde sergilenir gibi izleme şansına kavuşmuştur. Dünyada başka birçok belediye tarafından bu festival benzeri etkinlikler yapılmakta, gerçekleştirilen eserler kentin ünlenmesine, resimlerin yerinde görülüp, fotoğraflanmasına ve resmi yapan sanatçıların takip edilmesine/beğenilmesine olanak vermektedir. Sanat eserleri arttıkça kente katkıları da

artmaktadır. Bu katkıların başında mural turları/gezileri, eserlerin bulunduğu mekânların canlanması, ticari ve turistik açıdan tercih edilir olması gelmektedir. Kadıköy Belediyesi mural festivali düzenleyerek giderek köhneleşmekte olan Yeldeğirmeni bölgesini canlandırmış ve bir çekim alanı yapmıştır. Her eserin ayrı bir mesajının bulunması da bir zenginlik olarak düşünülmektedir. Sanat eserinin ne olduğu tartışması çok derin olmakla birlikte, bir eserin sanat eseri olarak kabul edilmesinde sanatçının halka bir mesajının olması ve bunu da kendi yaratıcılığı ve estetik kaygılar ile özgün biçimde ortaya koyması önemlidir.

İstanbul'da mural festivaline ek olarak, duvar resmi ile ilgili 2014 yılında Pera Müzesindeki Duvarların Dili Grafiti ve Sokak Sanatı Sergisi ve 14 Ocak 2016'da Global Karaköy Sanat Galerisi tarafından The Art of Banksy isimli Banksy'nin çalışmalarının dünya prömiyeri gibi dünya çapında aktiviteler de gerçekleştirilmiştir. Hatta, İstanbul'da duvar resmi konusunda dünyada bir ilk olduğu düşünülen Papillio Apartmanı cephesinden de söz etmek gerekir. Şişli Bomonti'de inşaatı 2019'da tamamlanmış olan Papillio Apartmanının cephesi mimarın tercihiyle bir sanat eseriyle, yani bir duvar resmiyle kaplanmıştır (Figür 11). Bu örnekte, tasarımcı sanatçı ile ortak çalışarak yapıyı bir tuval gibi kullanmış, ortaya sağır cephesi ve atıl duvarı olmadan da kentlilere bir görsel şölen sunma fırsatı çıkmıştır. Genel olarak duvar resimleri sağır ve atıl kalmış dış duvarlarda yer aldığı ve mimarlıkta biçim arayışının önemli bir parçası da hiç şüphesiz cephe tasarımı ile gerçekleştiği için Papillio Apartmanı; üzerinde düşünmeye değer bir örnektir. Acaba mimarın form arayışında cephenin bir sanat eseriyle bütünleştirilmesi ne gibi mimari açılımlara olanak verecektir? Gelecekte cephesi bir sanat eseriyle oluşturulmuş yapılarla mı karşılaşılacaktır? Henüz bu sorulara yanıt vermek erken olsa da yakın gelecekte duvar resimlerinin kültür turizmine katkısının süreceği ve sözü edilen bu örneklerin İstanbul'un dünyadaki diğer kentlerle rekabet gücünü arttıracacağı düşünülmektedir.

Figür 11: Papillio Apartmanı, Bomonti, 2019.

Covid-19 pandemi sebebiyle ara verilen mural festivalinin Kadıköy Belediyesince sürdürüleceği ve duvar resimlerinin İstanbul kentini canlandırmaya devam edeceği beklenmektedir. Bu büyük ve yaşlı kentin bireyleri sanatla buluşturabileceği daha pek çok atıl yüzeyi, sağır duvarı bulunmaktadır. Öte yandan duvar resmi tüm dünyada zaten başlamış olan yeni kültür turları arasına girmiştir ve yakın gelecekte bu turları

takip eden çok sayıda turisti İstanbul'a ve özellikle de Kadıköy bölgesine çekecektir. İleride yapılacak araştırmaların İstanbul kentinin mural tur güzergahlarının artırılmasına yönelik, Kadıköy ilçesi dışındaki duvar resim potansiyelini araştırması faydalı olacaktır. Ek olarak mimarın cephe tasarımında duvar resmini kullanma potansiyeli de araştırılarak, cephe hareketinin duvar resmi ile ilişkisi sorgulanmalıdır. Zaman ve maddi kısıtlar nedeniyle yalnızca Kadıköy Belediyesince gerçekleştirilen mural festival alanının incelenmiş olması bu çalışmanın sınırlılığıdır.

Kaynakça

- Biaggini, M. (2018). "Painting the Walls: Visual Interventions in Public Space of the Outskirts of Buenos Aires", *Comunicacion y Medios*, (38), 164-176.
- Canlı Heykel Performansı" Sanatçılarının Zorlu Mesaisi 28 Ekim 2017, 07 Eylül 2019 tarihinde <http://www.milliyet.com.tr/canli-heykel-performansi-sanatcilarinin-adana-yerelhaber-2367001/> adresinden erişildi.
- Eraslan, Ş. (2014). "Roma Dönemi Efes ve Pompei Duvar Resimlerinin İkonografik Açından Değerlendirilmesi", *Yedi Sanat Tasarım ve Bilim Dergisi*, (12), 1-10.
- Erdoğan, G. (2009). *Kamusal Mekanda Sokak Sanatı: Graffiti İstanbul, Beyoğlu, Yüksek Kaldırım Sokak İncelemesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Görgülü, E. (2017). "JR'ın 'Inside Out' Projesindeki Portreler ve Kamusal Sanat", *İMÜ Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 3 (2), 167-186.
- Guemy, C. (2014). (C215/) Graffiti, sokak sanatı, muralissimo... Birbirine karıştırmasak artık şunları. Bahar T., Çolakoğlu F., Ataç A. & Soley U. (Ed.), *Duvarların dili graffiti/Sokak sanatı içinde* (s. 31-37). İstanbul, Pera Müzesi Yayını.
- Güneş, Ş. (2009). *Sokak Sanatı*. İstanbul, Artes Yayınları.
- İnal, G. İ. (2011). *Graffiti Sanatının Belgesel Sinemadaki Yansımaları "Duvarın Sesi"*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Meriç, Ö. (2017). "Duvardaki Şen Direniş: Graffiti Başka Bir Dünya Tahayyülü Sunabilir mi?", *Intermedia International e-journal*, 4 (6), 141-154.
- NTV MSNBC arşivi, 30 Eylül 2019 tarihinde <http://arsiv.ntv.com.tr/news/96743.asp> adresinden erişildi.
- Örnek, N. (2016). "Sokaktan Saraylara Street Art", *Tempo Dergisi Sanat Bölümü*, 04 Ekim 2019 tarihinde <http://nilayornek.com/sokaktan-saraylara-street-art> adresinden erişildi.
- Samancıoğlu, C. Z. (2014). "Graffiti ve Sokak Sanatı 10 Adımda Graffiti Hakkında Bilmeniz Gerekenler", 05 Eylül 2019 tarihinde <https://www.uplifers.com/graffiti-ve-sokak-sanati-10-adimda-graffiti-hakkinda-bilmeniz-gerekenler/> adresinden erişildi.
- Şahin, D. (2018). "Z Kuşağı Güzel Sanatlar Fakültesi Öğrencilerinin Sanat Tarihi Dersleri İçin Öneriler", *International Journal of Research in Fine Arts Education*, 1 (1), 90-97.
- Toy, E, & Görgülü, E. (2018). "Kamusal Alanda Sanat Uygulamalarına Bir Örnek: Mural İstanbul", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (56), 1150-1160.